



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



Zielona Góra, 1 sierpnia 2018 r.

dr hab. Cezary Lipiński prof. UZ
Zakład Kultury i Literatury Krajów Niemieckiego Obszaru Językowego
Instytut Filologii Germańskiej
Uniwersytet Zielonogórski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Nicolasa Antochewicza pt. *Christoph Köler (1602–1658) als Repräsentant der literarischen Kultur Breslaus im 17. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Kultur und Formation in der schlesischen Metropole. Realienband zur Gesamtausgabe*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosławy Czarneckiej

Dobre warsztatowo, oparte na efektywnej metodologii i sprawnie przeprowadzone przedsięwzięcia naukowe dotyczące starszej literatury niemieckiej nie należą dziś – niestety – do zjawisk częstych. Z tym większym zadowoleniem należy odnotować przedłożenie przez mgra Nicolasa Antochewicza imponującej objętościowo rozprawy doktorskiej poświęconej zagadnieniu kultury literackiej XVII-wiecznego Śląska. Praca ta wpisuje się w tradycję i problematykę badań germanistów wrocławskich, w większym wymiarze zapoczątkowaną przez prof. Mariana Szyrockiego, a następnie kontynuowaną i konsekwentnie rozwijaną przez prof. Mirosławę Czarnecką.

Zasadniczym celem studium mgra Antochewicza jest – zgodnie z deklaracją autora – „próba biograficznej rekonstrukcji życia Christopha Kölera” (s. 1), przy czym zakłada się, że

- 1) dla „każdego etapu życia [...] ma zostać przedstawiona sieć stosunków” (s. 1) poety;
- 2) szczególny nacisk kładzie się na „prywatną relację Kölera” do danej osoby (s. 2);
- 3) w przypadku tej ostatniej specjalną uwagę zwraca się na jej „usytuowanie w strukturach społecznych wczesnej nowożytności” (s. 2).

Wbrew wrażeniu, jakie można by odnieść z poczynionych przez Doktoranta założeń, przedłożone opracowanie nie ma charakteru homogenicznego. Monografia biograficzna, stanowiąca pierwszą część dysertacji, zawiera wraz z bibliografią 208 stron tekstu. Następującą po niej część drugą stanowią liczące łącznie 409 stron objaśnienia wierszy („Stellenkommentar”), podzielone na część



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



niemiecką (212 stron) i łacińską (197 stron). Całość zamyka 67-stronicowa (s. 619–686) bibliografia części II.

Zanim przejdę do omówienia poszczególnych części, muszę wspomnieć o okoliczności tyle ważnej, co utrudniającej ocenę pracy Doktoranta. Dysertacja mgra Nicolasa Antochewicza powstała bowiem w ramach projektu edycyjnego „Christoph Köler (1602–1658) jako reprezentant literackiej kultury Wrocławia XVII wieku. Studia nad historią kultury i formowania się śląskiej metropolii” („Christoph Köler (1602–1658) als Repräsentant der literarischen Kultur Breslaus im 17. Jahrhundert. Studien zur Geschichte der Kultur und Formation der schlesischen Metropole“), przebiegającym pod kierunkiem naukowym prof. Mirosławy Czarneckiej i prof. Hansa-Gerta Roloffa. Przedłożone studium ma stanowić czwarty tom tego zaplanowanego na pięć woluminów przedsięwzięcia, którego celem jest przedłożenie wydania dzieł zebranych („Gesamtausgabe”) bolesławieckiego poety. Stosownie do deklaracji Doktoranta „[w]ydanie to ma służyć jako fundamentalne źródło wiedzy o Christophie Kölerze [...] i inspirować kolegów po fachu do dalszych studiów nad kulturą i literaturą baroku śląskiego” (s. 30). Abstrahując od tego, że samo pojęcie „baroku śląskiego” („schlesisches Barock”), sugerujące odrębność i odmiennność kultury na XVII/XVIII-wiecznym Śląsku, jest – mimo stosunkowo częstego stosowania – sporne, zintegrowanie dysertacji ze wspomnianym wyżej projektem stawia recenzenta przed sporym problemem aksjologicznym. Elementy bowiem, które hipotetycznie w pracy mgra Nicolasa Antochewicza – gdyby ją taktować jako całkowicie autoteliczny tekst – wydawałyby się dyskusyjne, mogą mieć swoje uzasadnienie z perspektywy całości przedsięwzięcia.

Część biograficzna dysertacji podzielona została na pięć większych etapów (1) Wczesne lata szkolne w Bolesławcu i we Wrocławiu, 2) Lata studiów w Strasburgu (1624–1629), 3) Powrót na Śląsk, 4) Christoph Köler we Wrocławiu (1634–1658), 5) Jesień życia i śmierć). Odwołując się do szerokiej, głównie historycznej, literatury przedmiotu Doktorant nie tylko ze swadą i starannością przedstawia kolejne życie bolesławieckiego poety, ale – realizując swój cel kontekstualizacji Kölera zwłaszcza w przestrzeni kulturowej Śląska – systematycznie wprowadza do swojej narracji postaci istotne z punktu widzenia monografii, dbając przy tym nie tylko o ich odpowiednie zakotwiczenie



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



w opisie życia Kölera, ale również ich przybliżenie. Niewątpliwie ułatwia to czytelnikowi zrozumienie szerszego kontekstu. Efektem tych sprawnie i konsekwentnie przeprowadzonych działań jest nietuzinkowa panorama Śląska pierwszej połowy XVII wieku oglądana przez okulary ówczesnej elity intelektualnej regionu.

Jednak nie jest ona jedynym pokłosem części monograficznej pracy. Poszczególne etapy biografii dają bowiem Doktorantowi okazję do naszkicowania tła, ilustrującego pewne ważne z perspektywy dysertacji elementy świata, w którym żył Köler. Posłużę się tylko dwoma dowolnie wybranymi przykładami. Na stronach 37–41, w związku z podjęciem przez bolesławieckiego poetę studiów, mgr Nicolas Antochewicz nie poprzestaje na przedstawieniu osnowy sporów religijnych towarzyszących przekształcaniu się wcześniejszej akademii strasburskiej w uniwersytet (s. 37–38), ale – na miarę możliwości, jakie daje mu omawiane studium – rekonstruuje potencjał naukowy alzackiej uczelni (s. 40–41). Lecz nie dosyć na tym, bowiem biorąc pod uwagę poszczególne wydziały określa ponadto liczbę Ślązaków studiujących na niej w owym czasie (s. 40), a nawet przedstawia wysokość opłat za studia w zależności od pochodzenia społecznego studenta (s. 39). Drugi przykład dotyczy słynnej biblioteki przy wrocławskim kościele pod wezwaniem św. Marii Magdaleny, powierzonej pieczy Kölera w 1639 r. Omówienie działalności bibliotekarza Doktorant poprzedził tutaj dość wyczerpującym wprowadzeniem do historii (s. 106–107) i zawartości (s. 107–109) przechowywanego tam księgozbioru. Całość uzupełniają historyczne opisy pomieszczeń (s. 109) poszerzone o rekonstrukcje roli i znaczenia bibliotek – za Adamem Wolfgangiem – nie tylko jako „wielkich skarbnic wiedzy, w których krzyżowały się wiodące dyskursy danej epoki”, ale również jako „sejsmografów procesów kulturowo-historycznych” (s. 113). Trudno – w mojej opinii – przecenić wartość i przydatność tych informacji, stanowiących cenne źródło wiedzy umożliwiającej współczesnemu czytelnikowi odnalezienie się w kompletnie odmiennej rzeczywistości nie tylko społecznej, cywilizacyjnej i edukacyjnej, a przede wszystkim mentalnej XVII wieku.

Z drugiej strony wskazać trzeba również na cenę, jaką za takie kumulatywne podejście trzeba w innych miejscach zapłacić. Znaczącą część monografii stanowią bowiem objaśnienia biograficzne poświęcone osobom, którym Köler z tej czy innej okazji poświęcił któryś ze swoich utworów,



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



zazwyczaj o charakterze kazualnym, przy czym sam bolesławianin pojawia się tam w ograniczonym stopniu. Nie negując więc oczywistej zasadności wprowadzania not osobowych do opracowania dotyczącego literatury i kultury XVII wieku, trzeba zwrócić uwagę na to, że czytelnik może owo bogactwo faktograficzne odczuć jako ciężar spowodowany pewną niespójnością narracji biograficznej na skutek dużej liczby dygresji. Może to rodzić problemy z powiązaniem wprowadzanych postaci z zasadniczym wątkiem. Wobec tych trudności, warto byłoby się zastanowić nad odciążeniem w niektórych miejscach biografii poprzez przesunięcie części materiału do komentarzy. Pewnym rozwiązaniem mogłoby być również dołączenie do monografii swoistego podsumowania w postaci tabelarycznego kalendarium życia i twórczości Kölera, który dałby czytelnikowi możliwość szybkiego odnalezienia się w gąszczu faktów, tytułów i nazwisk. Dobrym jego przykładem jest „Biobibliographische Zeittafel” (s. 59–63) w *Korespondencji* (*Briefwechsel*, 1995) Abrahama von Franckenberga pod redakcją Joachima Tellego. Pozostając w kręgu kwestii strukturalnych pierwszej części dysertacji, uważam, że zasadnym byłoby również wyodrębnienie rozdziału poświęconego przedstawieniu „Stanu badań nad życiem i twórczością Kölera” („Forschungsstand – zum Leben und Werk” s. 7–30) z monografii i przesunięcie go do części wstępnej.

Kończąc omawianie przedłożonej przez mgra Nicolasa Antochewicza biografii muszę wyrazić pewne zdziwienie z faktu, w jak niewielkim stopniu uwzględnił on relacje Kölera ze swoimi najlepszymi uczniami, Andreasem Scultetusem i Johannem Schefflerem. Sytuacja jest o tyle nietypowa, że to właśnie dzięki tym stosunkom, szczególnie bliskim zwłaszcza z późniejszym Aniołem Ślązakiem, przez długi czas w piśmiennictwie naukowym utrzymywała się pamięć o bolesławieckim poecie. Wskażę w tym kontekście tylko na dwa łatwo dostępne źródła, po pierwsze monografię Georga Ellingera *Angelus Silesius. Ein Lebensbild* (Breslau, 1927), w którym zarówno osobie Kölera-poety, jak i Kölera-pedagoga poświęconych zostało najpierw co najmniej kilkanaście zwartych stron (s. 8–19, 42), potem zaś przywołuje się go w kontekście charakterystycznych dla ówczesnego Śląska grup zrzeszających zwolenników nieortodoksyjnej myśli religijnej (s. 40) oraz jego własnych kontaktów towarzyskich (s. 152). Pomijając wpływ na młodego Schefflera, wywody Ellingera dobrze uzupełniłyby zarówno uwagi mgra Antochewicza na temat działalności Kölera w Elisabethanum, jak również jego własnych studiów strasburskich oraz kontaktów, będących ich



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



pokłosiem. Nie inaczej jest w drugim źródle, zredagowanym przez Hansa Ludwiga Helda trzytomowym wydaniu *Sämtliche poetische Werke* (München, 1952) Angelusa Silesiusa, gdzie w tomie pierwszym poza sprawami nauki w gimnazjum św. Elżbiety i przyjaźnią, jaka się rozwinęła między młodym Schefflerem a profesorem retoryki (s. 18–21), przytoczony został w całości list polecający Kölera z 26 kwietnia 1643 r. (s. 20–21), w który wyposażył on swojego najzdolniejszego ucznia i przyjaciela, udającego się na studia do Strasburga. W liście tym bolesławianin nie tylko odwołuje się do swoich strasburskich znajomości z czasów studiów, ale również formułuje zainteresowania literackie i zdradza własne plany publikacyjne. Pomijając fakt, że jest to z perspektywy biografii Kölera cenny, twardy materiał, jeśli jednym z celów podjętych przez Doktoranta studiów nad życiem i szerzej pojętą działalnością poety z Bolesławca było odtworzenie jego sieci kontaktów i powiązań, rezygnacja ze wspomnianych źródeł musi nieco dziwić. Przede wszystkim jednak zastanawia wykluczenie ze spektrum osobowego Schefflera, postaci która nie tylko w kontekście artystycznym, ale również polemicznym, religijno-społecznym i religijno-politycznym należała do grona ważnych osobistości Śląska w drugiej połowie XVII wieku.

Poza spisami bibliograficznymi, pozostałą, drugą część pracy mgra Nicolasa Antochewicza stanowią objaśnienia do łacińskich i niemieckich wierszy Kölera. Bez wątpienia te dobrze zredagowane komentarze ułatwią, niekiedy wręcz umożliwią nieco szerszemu gronu czytelników lekturę wspomnianych utworów ze zrozumieniem. W przypadku niektórych tekstów można by pomyśleć o dodatkowych wskazówkach interpretacyjnych, zwłaszcza że Doktorant w obszernych, skierowanych do licznych osób podziękowaniach (s. 4–6), które – co warto podkreślić – wystawiają jak najlepsze świadectwo nie tylko jego kulturze osobistej, ale i uczciwości naukowej, sam wskazuje na podobne doświadczenia, kiedy filologiczna pomoc z zewnątrz umożliwiła mu zrozumienie „niejasnych miejsc w tekście” (s. 5). Nie mniej jednak już zgromadzony aparat naukowy dobrze spełni – w mojej opinii – swoją rolę. Co się tyczy optymalizacji pracy z przedłożonym tutaj materiałem krytycznym, najkorzystniejszym dla czytelnika rozwiązaniem byłaby możliwość wyposażenia poszczególnych tomów tekstowych w komentarze, bez konieczności sięgania po dodatkowy tom. Dygresji tej nie należy jednak traktować jako zarzutu pod adresem Doktoranta, jako że decyzje o



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



charakterze strategicznym dla całości projektu leżą – rzecz jasna – w gestii jego kierowników naukowych, którzy muszą niekiedy pogodzić różne interesy.

Kończąc omawianie poszczególnych aspektów rozprawy doktorskiej mgra Nicolasa Antochewicza trzeba podkreślić staranność edycyjną Autora. Co ważne Doktorant posługuje się niemczyzną w sposób suwerenny, na wysokim poziomie poprawności językowej. Uchybienia od norm są nieliczne i – mając na uwadze obszerność i stopień trudności pracy – wyliczanie ich tutaj byłoby rzeczą niestosowną. W razie potrzeby są one do wglądu w moim egzemplarzu recenzyjnym. Patrząc z perspektywy redakcji tekstu pod kątem przyszłej publikacji, wskazałbym co najwyżej na potrzebę ujednolicenia zapisu dat¹, nazwisk (np. „Christian Hoffmann von Hoffmannswaldau” s. 83, 90, 154,; „Christian Hofmann von Hofmannswaldau” s. 99, 188) oraz rzeczowników własnych (np. „Elisabethanum” s. 22, 89, 93, 99, 102, 106, 117, 128, 154; „Elisabetanum” s. 116). Spora-dycznie występujące literówki będą mogły zostać skorygowane w toku końcowej redakcji tekstu w wydawnictwie, jednak ta, która pojawia się w kontekście datowania ślubu Gottfrieda Wagnera (s. 117), wskazuje na potrzebę dokonania wcześniej autorskiej korekty całości.

Przechodząc do podsumowania, pragnę raz jeszcze zaakcentować wysoki merytoryczny poziom studium. Poza opieką naukową promotorki wynika on z rozpiętości dokonanej kwerendy bibliotecznej i archiwalnej oraz szerokości podjętych konsultacji (patrz podziękowania). Wszystko to, wraz z godną podziwu pracowitością Doktoranta sprawia, że praca stanowi prawdziwą kopalnię wiedzy o Śląsku pierwszej połowy XVII wieku i będzie nie tylko bardzo wartościową częścią projektu poświęconego twórczości Kölera, ale ma szanse w szerszym wymiarze przysłużyć się badaniom śląskoznawczym. Z dużym zainteresowaniem czekał będę na jej druk, na co z całą pewnością zasługuje.

Konkludując, dysertacja mgra Nicolasa Antochewicza pt. *Christoph Köler (1602–1658) als Re-präsentant der literarischen Kultur Breslaus im 17. Jahrhundert...* stanowi ciekawe i oryginalne rozwiązanie problemu historyczno-literackiego i spełnia wszystkie wymogi stawiane tego typu

¹ W początkowej części pracy nierzadko pojawia się zapis w pełni cyfrowy (np. s. 48, 50, 58, 72, 120), podczas gdy przeważa znacznie lepszy słowno-cyfrowy. Szczególnie niedobrze wypadają w tym kontekście te fragmenty pracy, w których obie konwencje są przemieszane (np. s. 49, 55).



Uniwersytet Zielonogórski
INSTYTUT FILOLOGII GERMAŃSKIEJ
al. Wojska Polskiego 71 A
65-762 Zielona Góra
tel./fax. +48-68-328 31 45



pracom, które określone zostały w art. 13 *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym*. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgra Nicolasa Antochewicza do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie, biorąc więc pod uwagę wymienione wyżej liczne zalety, nade wszystko zaś pionierski charakter przedłożonego opracowania oraz oparcie go na własnych badaniach archiwalnych, występuję o uznanie pracy Doktoranta za **wyróżniającą**.

Ceramy Lipiński